

Energie in een Veranderende Wereld

Oratie 22 november 2005

dr. J.G. van der Linde, benoemd in de Faculteit der Letteren,
Rijksuniversiteit Groningen
met de leeropdracht 'Geopolitiek en Energiemanagement'

Mijnheer de Rector Magnificus, geachte leden van het college van bestuur en faculteitsbestuur, Prof. Volten, collegae, zeer gewaardeerde toehoorders, mijn college vandaag gaat over de beschikbaarheid van olie en gas in een veranderende wereld.

De recente veranderingen in de geopolitieke en geo-economische machtsverhoudingen dwingen ons na te denken over de omstandigheden waaronder in de toekomst olie en gas geproduceerd en verhandeld zal worden. Gaan we naar een wereld waarin olie en gas in geheel geliberaliseerde marktomstandigheden kan stromen tussen producenten en consumenten, en waar bedrijven in een door de overheid gereguleerd gelijk speelveld, toegang hebben tot alle delen van de waardeketen van olie en gas? Of gaan we naar een wereld waarin, nog meer dan vandaag, de strategische belangen van de staat en de geopolitieke machtsverhoudingen, de omstandigheden bepalen waaronder in olie en gas kan worden geïnvesteerd, door wie er kan worden geproduceerd en verhandeld en waar naartoe.

De afgelopen jaren is het besef ontstaan dat de beschikbaarheid van olie en gas door allerlei politieke en economische belemmeringen beperkt kan zijn, terwijl de vraag naar olie en gas in de wereld blijft groeien. Een vooruitzicht van grotere schaarste roept allerlei reacties op, die variëren van grotere inspanningen op het gebied van energie-efficiëntie tot een geopolitieke strijd om invloed over de olie en gasrijke regio's.

Het Internationaal Energie Agentschap, IEA, presenteerde tot afgelopen jaar steeds de bevindingen van een energiemodel waarin de beschikbaarheid van olie, maar ook gas, werd gebaseerd op de veronderstelling dat er een open internationaal investeringsklimaat zou bestaan. Indien deze veronderstelling wordt losgelaten, verandert het perspectief van de toekomstige vraag en het aanbod drastisch.

In de recent gepubliceerde *World Energy Outlook 2005*, blijkt dat indien er in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, om wat voor reden dan ook, minder wordt geïnvesteerd dan volgens het IEA referentie model nodig is om aan de vraag te voldoen, er in 2030 in plaats van de voorziene 50 miljoen vaten per dag uit die regio, slechts 35 miljoen vaten per dag geproduceerd zullen worden. In dit *Deferred Investment scenario* wordt door de regio in 2030, ook nog eens 206 bcm minder gas geëxporteerd. De prijzen van olie en gas zullen aanzienlijk hoger uitkomen indien het aanbod beperkter is. De ontwikkelingen in het aanbod van olie en gas in het Midden-

Oosten en Noord-Afrika zijn van groot belang voor de voorzieningszekerheid van de Verenigde Staten, Europa en Azië, die verwachten veel meer olie en gas uit deze regio te gaan importeren.

Op pagina 61 van de *World Energy Outlook 2005* komen we een cruciale passage tegen over de context waarin we vooruitzichten van de wereld moeten zien. Ik citeer: "Political developments in MENA (the Middle East and North Africa) are of great importance to the energy security of the rest of the world, because of the region's large and growing share of world energy supply. The Middle East and North Africa (MENA) has often been the scene of civil unrest and the cause of instability of the international oil market." En ik moet hier aan toevoegen, dat de geopolitieke tegenstellingen, nu en in het verleden, de rust en stabiliteit in de regio niet altijd goed hebben gedaan.

Dan volgt naar mijn mening een cruciale zin: "The world has an obvious common interest in supporting the pursuit and maintenance of political and social stability and peace in the region". Dat is heel waar, maar hoe moeten we ons dat voorstellen in omstandigheden van verwachte grotere schaarste en geopolitieke concurrentie om olie en gas?

Dat is des te relevanter omdat de IEA outlook dan verder gaat met: "Predicting geopolitical developments in MENA (the Middle East and North Africa) is beyond the scope of this book. And yet they will inevitably influence energy market trends, directly and indirectly. Implicitly, our analysis assumes no major change in the geopolitical situation (...)" en het citaat gaat dan verder met enkele veronderstellingen over de bereidheid en het vermogen van de regio om te investeren.

In deze waardevolle energiemarkt analyse van het IEA wordt voor het eerst handen en voeten gegeven aan de veronderstelling dat er omstandigheden denkbaar zijn waarbij vraag en aanbod niet op de gewenste wijze met elkaar in evenwicht zullen komen.

Zijn er redenen om aan te nemen dat de huidige geopolitieke verhoudingen in de wereld zich dusdanig ontwikkelen dat de gemeenschappelijke belangen, zoals net geformuleerd, zullen worden gediend? Immers, het net aangehaalde gemeenschappelijke belang in rust en stabiliteit in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, en wat mij betreft voegen we daar de Kaspische Zee regio, Afrika en Zuid Amerika aan toe, is denkbaar in een harmonieuze internationale ordening, maar wordt meteen veel minder logisch in een geopolitieke omgeving waar strategische nationale belangen en geopolitieke machtstrijd de boventoon voeren. Het is dan heel wel denkbaar dat een geopolitieke machtstrijd zich juist in én over landen en regio's wordt uitgevochten, waar strategisch belangrijke energievoorraden zijn.

Ordening en Energiebeleid

Na de val van de Berlijnse muur, aan het eind van de jaren tachtig, werd in veel Westerse landen uitgegaan van een internationale ordening waarin het verder internationaliseren of liberaliseren van de internationale economie centraal stond;

ook wel bekend als globalisering. De vraag welk geopolitiek model de economische relaties zal structureren is relevant omdat in de afgelopen jaren de marktordening en het energiebeleid in Nederland en de Europese Unie gebaseerd is op de veronderstelling van voortschrijdende globalisering. Verdergaande globalisering zou de toegang tot olie en gasreserves immers voor Westerse bedrijven vergemakkelijken en de beperkende invloed van overheden in producerende landen verminderen.

Nieuwe toetreders

De ontwikkeling van de internationale ordening is echter in een ander daglicht gekomen door de toetreding van enkele nieuwe ambitieuze landen op het internationale toneel. Deze toetreding doet zich voelen in alle grondstoffenmarkten en dus ook de internationale olie en gasmarkt. De groeiende energievraag van landen als China en India kan bovendien moeilijker worden geacommodeerd in een internationale markt waar het aanbod om allerlei redenen niet zo snel groeit als de vraag.

Om de geopolitieke context waarin de nieuwe energierelaties zich ontwikkelen te plaatsen, is het van belang de ontwikkeling van de internationale ordening, zoals we die nu kennen, nader te beschouwen.

Internationale Ordening

Na de tweede wereldoorlog was een bipolaire wereld ontstaan met twee elkaar betwistende internationale ordeningen: de ordening met de VS als hegemoon in wat we de internationale marktgeoriënteerde ordening noemen; en (2) een systeem met de Sovjet Unie als hegemoon in een ordening van landen met een staatsgeleide economie.

Beide ordeningssystemen beleefden een periode van grote groei en sociale vooruitgang in de jaren zestig/begin jaren zeventig en konden bogen op grote technologische doorbraken. Echter in de jaren zeventig stagneert de groei en ontwikkeling in beide systemen en vallen belangrijke mechanismen van de ordening weg of worden in ieder geval veel minder efficiënt. In het marktgeoriënteerde systeem moet afscheid genomen worden van de vaste wisselkoersen en de bijbehorende beleidsdiscipline, als de Verenigde Staten aan het begin van de jaren zeventig structurele betalingsbalansproblemen krijgt. Na de oliecrisis van 1973/74 volgt een periode van stagnatie en inflatie in Westerse landen en worden ontwikkelingslanden door de internationalisatie van productie en kapitaal meer betrokken bij de internationale handel in industrieel vorgebrachte producten. Omdat deze industrialisatie vooral gefinancierd wordt met rondgepompte oliedollars legt zij echter ook de kiem voor de schulden crisis van de jaren tachtig.

De politieke en economische problemen brengen Europa tot een hernieuwde inspanning om economische integratie te realiseren door de introductie van het 1992 programma en de Europese monetaire samenwerking. In de VS treedt na 1980 een periode aan van deregulering en stimulering van de economie. Al in het midden van de jaren tachtig herstelt de groei van de economie in de VS en weet het land, mede door technologische vernieuwingen, de concurrentiekracht te verhogen. Zowel

Europa, als later ook Japan, en de Sovjet Unie wordt uitgedaagd een antwoord te vinden op de ontketende Amerikaanse economische dynamiek zonder het eigen politieke en sociale gezicht te verliezen.

Ordering van staatsgeleide economieën

De problemen in de ordering van staatsgeleide economieën beginnen ook in diezelfde jaren zeventig. Ik raad u aan om bij gelegenheid nog eens goed de analyse van Mikhael Gorbashev te lezen over de teloorgang van de Sovjet samenleving. We hebben dat indertijd, omdat het geschreven was door de leider van een concurrerende hegemoon, gelegd langs de lat van de Koude Oorlog en weggewuifd met een gevoel van 'dat kon ook niet goed gaan'.

Toch zijn in het boek zeer interessante analyses te lezen over de politiek-economische en sociale crisis in de Sovjet Unie, die helemaal niet zo anders zijn dan de problemen waarvoor onze samenlevingen zich (ook nu nog) gesteld zien. Vooral zijn opmerkingen over de groeiende sociale ongelijkheid en de tucht van de korte termijn problemen, maar ook zijn opmerkingen over de arrogantie van het gelijk van *één systeem en één denken*, klinken mij veel te actueel in de oren.

Vrij in de woorden van Gorbashev, uit zijn boek *Perestroika*¹ van 1987, over de crisis in zijn land: "De inertie van de extensieve economische ontwikkeling leidde tot economische stagnatie en sociale achterstand en ongelijkheid. (...) De verkoop van steeds grotere hoeveelheden olie en gas op de wereldmarkt hielp niet omdat de inkomsten alleen werden aangewend om korte termijn problemen op te lossen en niet om een structurele modernisering van de maatschappij te financieren. (...) Ook in termen van ideologie, zo gaat Gorbashev verder, ontstonden problemen omdat de propaganda van succes, echt of vermeend, de boventoon ging voeren. Lofspraak en onderdanigheid werden gestimuleerd, de wensen en meningen van het gewone publiek werden genegeerd en in de sociale wetenschappen werd wetenschappelijke inzicht bevorderd, maar werd het creatieve denken gesmoord. (...) Naarmate de problemen groeiden, werden zij met pompeuze campagnes toegedekt en ontstond er een groot gat in de geloofwaardigheid, wat leidde tot een enorm verval van normen en waarden. In zijn algemeenheid werd de samenleving onbestuurbaar."

Systeemcrisis

We weten nu dat Perestroika te laat is gekomen. De Sovjet Unie zelf viel drie jaar na het verschijnen van het boek in het engels uit elkaar. In de VS en Europa werd de 'val van het communisme' verwelkomd met gejuich. Voordat goed en wel een discussie in Europa op gang kon komen wat de consequenties waren van het uiteenvallen van het zogenaamde 'Oostblok', consumeerde Duitsland al de vrucht van de systeemoverwinning door de twee Duitslanden samen te voegen. De andere Oost-Europese landen moesten vervolgens zo snel mogelijk gebonden worden aan de politieke en economische mores van het marktgeoriënteerde systeem. In 2004 werden 10 van hen lid van de Europese Unie, nadat ze in de jaren negentig grotendeels al lid waren geworden van NAVO.

¹ Mikhael Gorbashev, *Perestroika, New Thinking for our Country and the World*, Collins, Londen, 1987, pp. 18-24.

Naar één wereldsysteem toe

Er werd geschiedenis geschreven en de weg, zo dacht men in zowel de VS als Europa ieder op eigen wijze, lag open voor het creëren van één wereldsysteem, waarbij alle landen onderworpen werden aan dezelfde politieke, economische, juridische en sociale mores. De kenmerkende mores van dit systeem was enerzijds de verwachte vermindering van de nationale politieke macht over het economisch handelen - omdat economische besluiten gedecentraliseerd zouden worden naar het niveau van de onderneming- en anderzijds de veronderstelde positie van de overheid van marktvoorwaarden schepper en politieke autoriteit om conflicten in het systeem te voorkomen of op te lossen. Ondernemingen konden, zo werd verondersteld, in toenemende mate gaan opereren in een open internationale omgeving waar zij concurreerden om kapitaal, arbeid en afzetmarkten. De hegemoon, in dit geval de Verenigde Staten, werd geacht richting te geven aan het formuleren van de internationale politieke, economische, juridische en sociale voorwaarden en deze zo nodig af te dwingen.

De Verenigde Staten viel deze rol bij ontstentenis toe, maar bleek initieel terughoudend om de mores al te openlijk te formuleren en benadrukte vooral het economisch succes in eigen land. Het gevolg was dat vooral de juridisch-economische component van het systeem werd uitvergroot als ideologische idee.

Globalisering als ideologie van het marktsysteem

Globalisering bood het vooruitzicht dat de politieke en economische barrières voor bijvoorbeeld internationale investeringen in snel tempo opgeruimd zouden kunnen worden. Immers, zelfs China was in de jaren tachtig begonnen aan een proces van opening naar het internationale marktgeoriënteerde systeem en de transitie van de voormalige Sovjet Unie en Oost-Europa werd mede vormgegeven door westerse institutionele steunverlening. Ook ontwikkelingslanden werden, vaak na een monetaire of financiële crisis, gestimuleerd om de economie te liberaliseren en aan de eisen van de internationale markt aan te passen.

Met de VS als enig overgebleven hegemoon en meest dynamische economische macht van dat moment werd ook voor Europa de toon gezet. De Europese Unie haastte zich om, in een soort van rol van hulp-hegemoon, snel een dubbelslag te maken door zowel uitbreiding op korte termijn met 10 tot 12 Oost-Europese landen na te streven, als ook verdieping van de integratie te realiseren door het invoeren van de Economische en Monetaire Unie. Deze dubbelslag als gevolg van de nieuwe geopolitieke verhoudingen kon wellicht ook een verheffing van de rol van Europa op het regionale, maar wellicht zelfs op het wereldtoneel, bewerkstelligen.

Europa zette dus nadrukkelijk in op het ontstaan van het ene wereldsysteem maar wel met de ambitie daarin een eigen rol voor zichzelf op te eisen naast de VS. Daartoe moest niet alleen de economische integratie gecompleteerd worden maar vooral de politieke en strategische rol van Europa versterkt worden.

Op energiegebied kon globalisering dus afrekenen met de politieke barrières die de toegang tot grondstoffen, olie en gasreserves en tot aantrekkelijke nieuwe

afzetmarkten beperkten. Internationale directe investeringen worden in het Westen beschouwd als hét instrument om olie en gas van hun nationaliteit te ontdoen. In de praktijk werden de huidige grote internationale oliemaatschappijen een belangrijke rol toebedacht als verschaffers van kapitaal en kennis, en als veruitgeschoven posten van het systeem in de leerling-markteconomieën.

Met globalisering zouden politieke tegenstellingen en nationale belangen weg geëconomiseerd worden, een soort van einde van de geschiedenis zoals Francis Fukayama beschreef.

Het verklaart wellicht ook de motivatie van de Europese Unie om, in de lijn met het eigen programma voor de toekomst, als voorwaarde voor het aanhalen van de politieke en economische relaties, Rusland onder druk te zetten het Europese Unie gasmarktontwerp te omarmen. Daarbij komt, dat in het licht van de toekomstige, nog sterkere, marktpositie van het Russische gas op de Europese markt, de interne markt moeilijk tot stand kon komen met monopolistische aanbieders aan de buitengrens. Het snelle verval van de Russische economie en de zwakke politieke ontwikkeling in de jaren negentig, was er mede oorzaak van dat de Europese Unie Rusland benaderde op basis van een ongelijke machtsrelatie. Men dacht gemakkelijk het energie 'acquis' te kunnen exporteren naar een belangrijke energieleverancier van Europa.

Met het herstel van de Russische economie en een versterking van de interne politieke stabiliteit rond het jaar 2000, werden de Russische energiebelangen al gauw een nationale prioriteit. Brussel kon maar moeilijk wennen aan de nieuwe verhoudingen, terwijl regeringsleiders van enkele lidstaten wel snel de koers richting Rusland bijstelden.

In de roes van de dot.com successen werd in de loop van de jaren negentig in het Westen, weinig aandacht gegeven aan de verdere invulling van de mores van het internationale marktsysteem, terwijl in andere landen juist allerlei ideeën werden ontwikkeld over de inhoud van die mores. In Rusland, maar ook bijvoorbeeld in Iran, werd druk nagedacht over allerlei aspecten van post-moderniteit en internationale betrekkingen. Globalisering bood in hun idee juist ruimte aan verschillende nationale identiteiten en ontwikkelingspaden. Op deze wijze formuleerden zij een eigen oriëntatie op globalisering. De Sovjet Unie was dan wel ingestort maar de ideeën over het toekomstige wereldsysteem, zoals ook verwoord in Perestroika, bleven overeind. Hu Jintao, de president van China, heeft een vergelijkbaar idee van de harmonieuze wereld tot 'catch-phrase' gemaakt in recente uitlatingen, als tegenhanger van de Amerikaanse hegemoniale uitingen.

Blind

De VS maakten dus, als enig overgebleven hegemoon, een kapitale misrekening door eerst in de begin jaren negentig, in de woorden van Bush senior, de nieuwe internationale ordening, niet te voorzien van een coherente visie op de noodzakelijke mores en in plaats daarvan vooral te vertrouwen op de logica van de markt als brenger van volledige integratie. Na 11 september 2001 veranderde de VS van koers en begon, omwille van de Amerikaanse nationale veiligheid, de mores meer van

bovenaf op te leggen. Daarmee werden de andere processen die aan de gang waren ter zijde geschoven, ten faveure van de eigen mores en belangen. Van een mogelijk proces van convergentie kon geen sprake meer zijn.

Ook de Europese Unie heeft zich vergaloppeerd in het streven naar een open geëconomiseerde samenleving. Globalisering, zoals het uiteindelijk werd voorgeschoteld op regionale Europese schaal, bagatelliseerde namelijk het belang van diversiteit en presenteerde in plaats daarvan maar één route naar één soort leven en samenleving. Europa leek wel dronken geworden van de eigen missie van uitbreiding en verdieping en vergat een noodzakelijke vertaalslag te maken naar de burger, waardoor het Europese project bijna op het hoogtepunt aangekomen, struikelde over een publiek gebrek aan eigendom. Ook in Europa is nu sprake van een hernieuwd draagvlak voor nationale belangenbehartiging.

Globalisering leek dus eerst van een aantrekkelijke eenvoud, ware het niet dat de uiteindelijke mores van het systeem toch iedere diversiteit en het zelfbeschikkingsrecht van staten en samenlevingen dreigde aan te tasten omwille van de nationale veiligheid van de hegemoon. In de post-2001 benadering had globalisering heersende elites in opkomende landen veel minder te bieden dan de eigen interpretatie. De overgang van een vermeende deelgenoot in het globaliseringsproces zijn, naar volgers van de hegemoon, is niet goed verlopen en roept scherpe tegenreacties op.

Nog eenmaal in de woorden van Gorbachev²: "Ik word ziek van de pogingen van sommige politici om anderen voor te schrijven hoe ze moeten leven en wat voor beleid ze moeten voeren. Zij vertrekken van de arrogante assumptie dat het leven en het beleid van hun eigen land een voorbeeldig model is van vrijheid, democratie, economische bedrijvigheid en sociale standaarden. Het getuigt pas van echte democratie als je veronderstelt dat andere landen het oneens kunnen zijn met dit standpunt. In onze complexe en probleemvolle wereld kun je niet alles langs je eigen meetlat leggen."

Anno 2005

De huidige geopolitieke verhoudingen laten zien dat landen, in plaats van zich te onderwerpen aan de enkele receptuur van de economische globalisering, juist nadrukkelijker dan voorheen willen vasthouden aan het zoeken en vinden van een eigen weg, waarin de eigen politieke, economische en sociale inzichten en belangen voorop staan.

Zo gaat de lang gekoesterde gedachte in Westerse landen dat economische groei snel en bijna automatisch wordt gevolgd door democratie doordat de groeiende groep van de geschoolde middenklasse meer politieke vrijheid opeist, lang niet altijd op. Autocratische regimes, zo wordt beargumenteerd in een recent artikel van Bueno de Mesquita³ en Downs, hebben ontdekt dat ze door het beperken van bepaalde

² Ibid., p. 131

³ Bruce Bueno de Mesquita and George W. Downs, Development and Democracy, in: Foreign Affairs, volume 84 No. 5, pp. pp. 78-79.

publieke goederen⁴, zoals politieke rechten, meer algemene mensenrechten, persvrijheid en toegankelijk hoger onderwijs, economische groei kunnen entameren zonder veel aan politieke macht in te boeten. De kosten van politieke coördinatie van de oppositie worden dus hoog gemaakt, terwijl de maatregelen de economische coördinatie niet of nauwelijks hinderen.

De consequentie is dat er succesvolle autocratische regimes zijn ontstaan, zoals in China, Rusland, Venezuela, en andere Aziatische landen die deel kunnen nemen aan de internationale economie, maar wel op eigen voorwaarden waarbij zij de nationale belangen kunnen laten prevaleren. Van de beoogde 'mores volger' zijn autocratische regimes dus steeds meer een 'mores zetter' geworden.

In de geopolitieke verhoudingen van na de inval in Irak in 2003 voelden de regimes zich nog meer gesterkt in het volgen van een eigen weg omdat de nationale belangen, volgens landen als China, niet toevertrouwd kunnen worden aan de hegemon van het internationale marktsysteem. Zij vonden een antwoord in wat we nu *zwakke globalisering* kunnen noemen; wel deelnemen aan de internationale economie maar op voorwaarde dat de lange termijn politieke, strategische en economische nationale belangen van de staat worden gediend. Na 2001 en nog meer na 2003 is dat op gespannen voet komen te staan met de Amerikaanse benadering van globalisering.

Met de opkomst van China en India in recente jaren is er genoeg momentum ontstaan dat deze en andere landen de eigen voorwaarden voor markttoegang, investeringen en concurrentie kunnen formuleren, zonder afgesloten te worden van grondstoffen, kapitaal en afzetmarkten. Bovendien bieden zij aan andere autocratische regimes- en ik denk hierbij vooral aan de olie en gasproducerende landen, die nog zoeken naar het juiste evenwicht tussen economische groei en het behouden van politieke macht- een perspectief om de mores van het internationale marktsysteem en de hegemon niet te accepteren en te kiezen voor een eigen invulling van de toekomst. Het is niet zo'n grote stap om te bedenken dat autocratische regimes elkaar ook kunnen bijstaan om de fijne kneepjes van het vak te leren.

Het perspectief van vrije toegang tot olie en gasreserves en de rol voor Westerse energiebedrijven en banken bij de ontsluiting van die reserves, dat ten grondslag ligt aan het Amerikaanse en Europese energiebeleid, verandert drastisch als juist olie en gasproducerende landen zwakke globalisering omarmen en aansluiting vinden bij de benadering van de internationale betrekkingen van China, India en Rusland. Zwakke globalisering maakt namelijk de nationale belangen tot de meetlat van het internationaal handelen en niet de belangen van de hegemon.

⁴ Ibid. p. 82; Strategische coördinatie verwijst naar de activiteiten die mensen moeten ontwikkelen om politieke macht te verwerven in een bepaalde situatie. Deze activiteiten betreffen het verspreiden van informatie, het werven en organiseren van leden van de oppositie, het kiezen van leiders en het ontwikkelen van een levensvatbare strategie die de politieke macht en invloed van de groep kan vergroten. De publieke goederen die ze beperken noemen ze coördinatiegoederen die de oppositie in staat stelt zich te organiseren en bekend te maken.

De producerende landen

De olie en gasproducerende landen hebben, op een enkele uitzondering na, allemaal al langer een type staat, die past in het net beschreven beeld van de autocratische regimes. Ik denk hierbij aan de landen om de Perzische Golf, de Kaspische Zee regio, Noord Afrika, Venezuela en ook het huidige Rusland. De landen willen, in welke geopolitieke omstandigheden dan ook, de economische rentes van olie en gas voor het eigen land veiligstellen. In de afgelopen 20 jaar hebben ze moeten leven met een internationale markt, vooral voor olie, waarin de economische rente vooral werd geïncasseerd door de Westerse consumerende landen. De producerende landen weten zich nu in een betere positie door de toenemende vraag naar hun olie en gas. De olie en gasproducerende landen, wijzer geworden, zullen alles in het werkstellen om niet overmatig en ongecoördineerd te investeren zodat ze weer in een langdurige rol gedrukt kunnen worden van marginale aanbieder. Zij zijn om deze reden erg ontvankelijk voor de mogelijkheden die landen als China en India bieden om zekerheid van de vraag te creëren door bilaterale olie en/of gasovereenkomsten te sluiten en de mogelijkheid te krijgen om verwerkende industrie in die landen op te bouwen. Een dergelijk beleid past ook in het zoeken van de balans tussen binnenlandse groei en het behouden van politieke macht. De stabiliteit van inkomsten die daarbij past is, in hun perceptie, gemakkelijker te realiseren met een combinatie van een verkopersmarkt en enkele langere termijn leverantieovereenkomsten, dan helemaal overgeleverd te zijn aan de grillen van de internationale markt.

Voor landen waar de druk op de bestedingen in de binnenlandse economie hoog is omdat ze vaak een erg jonge bevolkingsopbouw hebben, en politieke en sociale onrust op de loer ligt, moeten investeringen in productiecapaciteit concurreren met andere begrotingsposten. Daarbij komt dat de binnenlandse en regionale veiligheidssituatie in de landen om de Perzische Golf en de Kaspische Zee na 2001 niet bepaald groot is en de overheden niet alleen op kosten jaagt, maar ook extra waakzaam maakt om de politieke en sociale stabiliteit te bewaren.

Al met al zijn er dus voldoende redenen om aan te nemen dat olie en gasproducerende landen eerder de route van zwakke globalisering met veel staatscontrole zullen inslaan, dan zich te begeven in de politieke en sociale experimenten die bij globalisering horen.

Wat zijn de consequenties van de omarming van zwakke globalisering door belangrijke consumerende en producerende landen voor de Verenigde Staten en Europa?

Ik zal beargumenteren dat Europa zich strategisch moet heroriënteren op de concurrentie- en reguleringsagenda om de marktsector strategisch te kunnen positioneren in de veranderde internationale omstandigheden. De reguleringsstrategie loopt achter op de markt en de snelle geopolitieke veranderingen. Ironische genoeg, zal zonder strategisch heroriëntatie van de staat op de structurering van deze markten, de concurrentiekracht van het Europese bedrijfsleven verzwakken op internationaal gebied, en de mogelijkheden om olie en gastromen naar Europa te brengen verminderen.

Het effect van Zwakke globalisering op energie

Na 2001 zijn de belangen van de Verenigde Staten om de eigen oriëntatie veilig te stellen dus sterk toegenomen. De VS hebben de laatste jaren veel politieke en economische risico's genomen om de strategische positie in energierijke regio's te verbeteren. Zij hebben dat gedaan ten koste van de nationale economie, door enorme structurele betalingsbalans en begrotingstekorten op te bouwen, ten koste van de internationale geloofwaardigheid, door de inval in Irak, en ten koste van de strategisch-militaire positie, door zich militair te laten vastpinnen in de Golfregio. De Amerikaanse economie is, volgens sommigen⁵, gevaarlijk afhankelijk geworden van Aziatische financiering van de tekorten; een reus op lemen voeten, die in toenemende mate uitgedaagd wordt door landen als China en de olie en gasproducerende landen, om de voorwaarden van *zwakke globalisering* te accepteren.

Indien de VS kiezen het vege hegemoniale lijf te redden door met landen als China en Rusland tot een vergelijk te komen over het internationale systeem, onder het motto: *if you can't beat them, join them*, dan kan Europa op een vervelend strategisch zijspoor terecht komen.

Europa

Gezien de constructie van de EU, zal het antwoord op zwakke globalisering niet uit Brussel kunnen komen totdat Brussel met de benodigde politiek-strategische bevoegdheden is uitgerust en door de lidstaten van de juiste marsroute is voorzien. Deze processen verlopen in Europa zo tergend langzaam dat zij strategisch in de huidige omstandigheden van snelle veranderingen nauwelijks waarde hebben. Bovendien bestaat er verdeeldheid over de te volgen koers. De kans dat Brussel voortrekker kan worden van het opnieuw structureren van de markt die beter past bij de nieuwe internationale omstandigheden is daarom klein. Eerder is onder druk van de geopolitieke veranderingen een 'revival' te verwachten van het behartigen van nationale belangen in de lidstaten. In het gasbeleid heeft Duitsland hier al invulling aan gegeven door de nauwe banden met Rusland, terwijl Brussel nog worstelt met de juiste benadering van het land.

In vele hoofdsteden in de Europese Unie wordt inmiddels een inschatting gemaakt van de consequenties van de geopolitieke veranderingen en de gevolgen die dat heeft voor het nationale energie- en buitenlandse beleid. De nationale belangen zijn niet synchroon aan de Europese belangen omdat de energiemix in de lidstaten nog steeds van een diverse samenstelling is en de voorzieningszekerheidsrisico's asymmetrisch zijn. Bovendien beschikt het Europese energie- en buitenlandse beleid, door toedoen van diezelfde lidstaten, niet over evenwichtige competenties. De meest verregaande competenties bestaan op het gebied van de interne markt en concurrentie, terwijl op het gebied van voorzieningszekerheid en buitenlandsbeleid deze competenties zwak ontwikkeld zijn. Het is duidelijk dat in een wereld van zwakke globalisering met het Europese concurrentiebeleid alleen geen strategisch internationaal energiebeleid gevoerd kan worden.

⁵ Maarten Schinkel, De ramkoers van de Amerikaans Economie, NRC Handelsblad, 19-11-2005.

Het behartigen van de strategische energierelaties zal, naar verwachting, steeds meer terugkeren naar de hoofdsteden van de Europese lidstaten, tenzij de 25 lidstaten elkaar toch nog vinden in een nieuwe strategische benadering. Een confrontatie met DGCOMP en Commissaris Kroes is daarbij niet uit te sluiten, omdat Brussel vooralsnog niet aan dezelfde agenda werkt in de afweging van het managen van de strategische olie en gasafhankelijkheid en de regulering van de markt.

De lidstaten zullen om zich internationaal te kunnen mengen in de competitie om olie en gascontracten met China, India en misschien de VS, willen omgeven met ondernemingen die gevolg kunnen geven aan internationale *public-private* partnerships. Deze ondernemingen dienen dan echter wel over voldoende slagkracht te beschikken dat zij een geloofwaardige partner kunnen zijn van de staatsondernemingen in producerende landen. Ook zullen dergelijk *public-private* partnerships steeds vaker leiden tot een partnership van 'put tot pomp', zodat het producerende land een belang heeft de markt te voorzien van olie en gas. Q-8 zal op onze markten gezelschap krijgen van de Gazproms en Qatargas-sen van deze wereld.

De kosten voor Europa in termen van de beschikbaarheid van voldoende en betaalbare olie en gas, zullen zeer groot zijn indien een verkeerde strategische afwegingen wordt gemaakt. Daarbij kan Europa niet langer rekenen op de steun van de VS om de Europese nationale belangen veilig te stellen omdat de Amerikaanse belangen in Europa verzwakt zijn, terwijl de belangen in Azië zijn toegenomen.

Brussel kan dus in een situatie komen waarbij het in plaats van het belangrijkste instrument te zijn van verwerving van een plaats in het marktgeoriënteerde geopolitieke systeem, het verwordt tot een struikelblok om eenzelfde plaats op te eisen in de meer gepolitiseerde wereld van zwakke globalisering.

De heroriëntatie van Europa kan wel eens veel dieper worden dan in mei van dit jaar nog werd verondersteld.

Ik heb gezegd.